

Tik pagātne ir mūsu vien Ar priekiem un ar bēdām.

Matīss Kaudzīte

■ MAIJA KREKLE

1893. gada novembrī Piebalgā varētu skanēt kāzu zvani. Bet tie skan Drustos, kur līgava ar savu māti jau dažus gadus nodzīvojuši pie precētās māsas Karlīnes. Vēlā rudens dienā gredzenus mij divi pusmūža cilvēki. Laimīgajai līgavai, kas septiņus mēnešus vecāka par līgavaini, pēc pāris mēnešiem būs jau četrdesmit seši gadi. Cits tādu vecavu nemaz vairs neņemtu, mēļo ļaudis. Nez vai daudz ir tādu, kas noslaucītu asaras par uzticīgajiem mīlētājiem, kuri beidzot panākuši savu. Divdesmit septiņus garus gadus Matīss Kaudzīte ir mocījies ilgās un neziņā, nespēdams iegūt mīloto par sievu. Tagad, stāvot blakus Līzei altāra priekšā, velkot viņas pirkstā laulības gredzenu par uzticības zīmi, blakus gaišām domām par to, ka sapnis beidzot ir piepildīts, kā drūms kapu zvans pēkšņi ieskanas atskārta – par vēlu, par vēlu, par vēlu... Miršu zari Līzes matos daudz labāk būtu iedērējušies pirms daudziem gadiem – zaļajā jaunībā.

Līze un Matīss
Kaudzītes.

Viņi iepazinās 1866. gada

ziemā, kad 20. janvārī skolas tēva Andža Rātmindera meita Līze kļuva astoņpadsmitgadus veca. Mādaru Matīss Kaudzīte, septiņpadsmitgadīgs jauneklis, bija atnācis mācībā. Viņš jau prata lasīt un rakstīt, bija daudz grāmatu izlasījis un pats krietni zināšanas iekrājis. Kad Matīss trīs gadu vecumā bija zaudējis māti, par viņu rūpējās lielā māsā un īpaši jau deviņus gadus vecākais brālis Reinis. Tieši viņš, ratiņu meistars un tirgotājs, bija nolēmis izskolot mazo brāli – varbūt tad arī viņam būs vieglāka dzīve. Kad Vecpiebalgā atvēra tā saucamo krievu klasi, kuras sekmīga pabeigšana deva tiesības sākt skolotāja darbu, Matīss ieradās skolā. Rātminders viņu no sirds iemīlēja par centību un gaišo prātu. Arī Līze interesējās par jaunekli, savā šķēlīnī un nebēdībā ievainodama viņa sirdi, sagādājot naivajam zēnam pirmās milas priekus un bēdas. Viņš bieži stāvēja skolotāja durvju priekšā, cerēdams nejauši satikt meiteni. Tas ļoti krita uz nerviem Rātmindera kundzei. Ne jau tādām tukšiniekiem un nabagam viņa dos savu meitu – nekad ar ne! Viens znots viņai ir dakteris, otrs – skolotājs, cienijami ļaudis! Mādaru zēnam atlika tikai ar drebošu sirdi cerēt un gaidīt, un rakstīt dzejoļus.

Bet Līze, smaidīga, starojoša un laimīga, katru dienu atradās viņa acu priekšā. Matīsam par lielām sirdssāpēm, viņas sirdī centās ielaizties kāds skaists, zilacains un gaišmatains mērnieka palīgs. Andrejs Pumpurs bija viņa vārds, arī viņš bija iesācējs dzejnieks, divdesmit sešus gadus vecs, savas mātes mīlais, vienīgais dzīvs palikušais dēls (vēl Pumpuru mātei bija divas meitas, bet sirds nepārprotais pieredēja Andrejam). Piebalgā

ritēja zemes mērīšanas darbi, slavenie mērnieku laiki, bet brīvos brīžus jaunie un jautrie mērnieka palīgi pavadīja mājās, kur auga daļas meitas. Pumpurs bieži viesojās skolas namā. Staltais jaunais vīrietis ar gaišo bārdu dzejoļus Līzei rakstīja vācu

Veltas bija abu padzīvojušo milētāju cerības, ka Līzes māte ļaus viņiem saiet kopā. Kas lika vecajai sievietei nolemt savu meitu bezprieka vientulībai? Kāpēc Matīss viņai tā nepatika?

valodā un daļi veltīja tos "An Elise". Matīsam bārda vēl neauga, viņš bija neliela auguma un tikai skolniecīšs. Viņam nebija arī tik smalka iznešanās kā Pumpuram – Elizes jaunkundzes dzimšanas dienā brašais mērnieka palīgs nolasīja jubilārei veltītu dzejoli, kas bija rakstīts uz glīti rotāta papīra, to viņš pasniedza, skūpstidams jaunavai roku. Kur nu zemniekam tādu uzvedību ņemt... Bet Matīss nepadevās – arī viņš rakstīja dzejoļus, sūtīja tos "Mājas Viesim" un joprojām turpināja cerēt, ka reiz pienāks diena, kas savienos viņa un Līzes likteņus vienā kopīgā.

1867. gadā Matīsu iecēla par skolotāju Kalna Kaibēnos, par viņa palīgu kļuva brālis Reinis. Viņi abi vēl bija jauni un spēka pilni. Ar lielām cerībām un cītīgi viņi sāka darbu, iekārtodami skolas telpas un apkārtni, vēl

nenojauzdami, ka starp daudzus paaudžu skolēnu solījumus Kalna Kaibēnos nekad nedipēs viņu pašu bērnu soliši.

Matīss centās būt stingrs, bet taisnīgs skolotājs. Radošais gars viņus vilināja arvien jaunās gaitās un nodomos. Matīss piedalījās Rīgas Latviešu biedrības dibināšanā, viņš kājām ieradās latviešu drauga Garlība Merķeļa pieminekļa atklāšanā Katlakalnā, viņš dibināja Vecpiebalgas Dziedāšanas biedrību, piedalījās teātra izrādēs, aktīvi darbojās vietējā inteliģentu pulcīnā "Ķirpis". Arī Līze Rātmindere dziedāja korī, spēlēja teātri, "Ķirpja" sanāksmēs notika viņas mājās, tā ka Matīss ar Līzi bieži varēja būt kopā. Protams, Pumpurs bija visur klāt. Arī viņš dziedāja, piedalījās izrādēs, kopā ar Kaudzīti lasīja savas dzijas "Ķirpja" sanāksmās. Kas notika sāncensu sirdīs, palika apslēpts, ārēji viņi nebija nekādi naidnieki, viņiem bija kopīgi mērķi un ideāli – darboties latviešu tautas labā, celt to saulītē līdzās citām kultūras tautām. Pumpurs un Kaudzīte ļāva Līzei pašai izvēlēties. Un ne jau starp viņiem abiem vien! Visu cieņītā un godātā skolas tēva krietnajai meitai bija vēl četrdesmit citi gribētāji.

Tikai neviens cits viņai tā neliela lauzīt galvu kā abi dzejnieki jeb, kā viņus nicoši sauca vecā Rātmindera kundze, "peršinieki". Staltais, romantiskais Pumpurs jaunavu aizrāva, citu brīdinošie stāsti par viņa uzdzīvi un atstātām brūtem Līzi nemulsināja, viņa bija pārliecināta, ka ir pietiekami stipra, lai uzvarētu. Visos laikmešos un visās tautās labās un krietnās meitenes no sirds ir iemīlējušās tieši "sliktajos zēnos", laikam jau pretpoli pievelkas...

Līze Rātmindere un viņas pielūdzēji – Matīss Kaudzīte jaunībā (no kreisās) un Andrejs Pumpurs.

Mierīgu dzīvi viņai nodrošinātu kārtīgais un kautrais skolotājs Matīss Kaudzīte – tikai to nevēlējās māte. Un Līzes mīlestība pret Matīsu nebija tik karsta un nevaldāma, lai rīkotos pret mātes gribu. Savukārt Pumpurs viņu biedēja ar savu fanātisko nodošanos ideāliem. Vienīgajā Pumpura vēstulē Līzei, kas rakstīta latviski, viņš kaismīgi runāja par savas dzīves uzdevumiem: "Tādēļ lūdzu arī papriekšu labi pārdomāt, vai Jūs ar varētu vienu tādu cilvēku milēt un savu dzīves likteni ar viņu dalīt, kas savas tautas aizstāvēšanas dēļ vajāts un ienīdēts tiek un kuram bez tēvu zemes vienam pašam platā pasaulē apkārt jāklīst, bez kā tas kādas līdzcietīgas sirdis būtu atradis, – un kas, Jūs mīlēdams, tomēr nevēlētos, ka Jums viņa dēļ kāds grūtāks liktenis jāpanes būtu, kad Jūs varbūt sevīm labāku un vieglāku dzīves vietu izvēlēties variet."

Jaunības gadi lēnām virzījās pretī dzīves briedumam. Līzes vienaudzes jau bija krietnas saimnieces un rūpīgas mātes, bet viņa vēl arvien kā krāšņa puķe ziedēja un jau sāka pārziedēt savu vecāku dārziņā. Divdesmit piektajā dzimšanas dienā Līze saņēma kārtējo žēlabu un ilgu pilno dzejojumu vācu valodā no Pumpura.

Matīss tikai pašā sākumā dzejoja vācu mēlē, no tā laika, kad viņš kļuva par latviešu skolotāju, iecerētā saņēma vienīgi dzimtajā valodā sace-rētas rindas. Pēc daudziem gadiem Līze rakstīs literatūras vēsturniekam Kārlim Eglem, ka jau 1871. gadā nolēmusi atteikties Andrejam Pumpuram un nedot viņam veltas cerības, jo Matīss viņai tomēr esot par visiem mīļāks. Vai nu tā bija taisnība, vai ne, ir grūti spriest un neespiejami dokumentāri pierādīt – visa Līzes un Matīsa sarakste ir aizgājusi nebūtībā kopā ar viņiem un norakta kapa smiltīs. Bet Līzes rīcība liecināja par to, ka ne jau viss bija tā, kā vecumā citiem stāstīts.

1873. gadā notika pirmie latviešu Dziesmu svētki. Kori no visām Latvijas malām

devās uz Rīgu, lai vienotos kopīgā dziesmā. Vecpiebalgas kori dziedāja gan lepnā skaistule Rātminderu Līze, gan viņas radiniece Gobas Ede, gaiša un jauka meitene. Korim piebiedrojās Pumpurs. Vai nu Līzei spītēdams, vai gribēdams atjaunot seno pazišanos ar pusaudzi Edi, kas reiz viņam plinkšķinājuši klavieres sava tēva mājās, dzejnieks katru brīvu brīdi pavadīja kopā ar jauniņo meiteni. Viņas sirdī modās mīlestība, arī Andrejs Pumpurs bija pamatīgi aizrāvēis. Edes vārds viņam bija mīļš no bērna kājas, jo tā sauca veco, viedo radiniecī, teiksmu un dziesmu zinātāju, "mīlo māti", pie kuras Pumpuru ģimene dzīvoja. Arī Andreja nekad neredzēto vecmāmiņu sauca par Edi, kamēr viņa paša māte bija Līze...

Bet Rātminderu Līze jutās aizskarta. Ar tādu prieku gaidītie Dziesmu svētki viņai bija atnesuši smagu sarūgtinājumu. Pēc pāris nedēļām viņa apciemoja jauniņo radiniecī, abas jaunkundzes klejoja gar vecajiem sila kapiem, un Līze stāstīja Edei briesmu lietas par Andreju Pumpuru, rādīja viņai no dzejnieka saņemtās vēstules, kurās solīta mūžīga uzticība, bet nu tieši tādas

Zārka pagalvī Līzei tika noliktas Matīsa vēstules – nevienam tās nebija jālasa, tās bija tikai viņu abu domas un jūtas, par ko citiem nav daļas.

pašas saņemot arī Ede. Un tas vēl nebūt nebija viss – Pumpura dzimtenē kāda meitene viņa dēļ prātu zaudējusi... Gobas Ede nelasīja svešās vēstules, pēc smagās sarunas ar radiniecī viņa nolēma pati visu noskaidrot un aizrakstīja Pumpuram. Viņš atbildēja, ka divas sievietes uzreiz nekad neesot mīlējis. Tagad

Matīss Kaibēnu dārzā.

viņa dzejoļi, jaukām puķēm rotāti, rakstīti Edei – un tie bija skaidrā latviešu valodā. Jaunava bija gatava uz visu, lai būtu kopā ar mīļo cilvēku, viņa pat aizbēga no mājām, kad vecāki neļāva precēties. Ede panāca savu, kāzas tika dzertas 1875. gada vasarā. Tikai līgavai no tām bija maz prieka. Jaunā vīra māte viņu nepieņēma, bet pats līgavainis kāzās daudz dejoja ar Līzi Rātminderi. Pēkšņi viņi abi līdz izmisumam skaidri bija sapratuši, ka tā ir atvadišanās. Caur asarām viņus vēroja jaunā sieva, ar skumju acu skatienu stalto pāri pavadīja Matīss Kaudzīte. Vai visi Līzes solījumi precēties tad, kad vecāki ļaus, nav bijusi tikai atrunāšanās? Ja cilvēks mīl, viņš cīnās par savu laimi visiem spēkiem – kā to pašā aizliedzīgi darījis Ede. Tikai kāds viņai, nabadzītei, no tā visa bija labums?

Pumpuru ģimenes dzīve bija grūtu pārbaudījumu pilna. Dzejnieks nebija nekāds naudas pelnītājs, tās viņam arvien pietrūka, bet sievas

vecāki nedeva ne graša – viņi negribēja bērt naudu caurā maisā. No parādīem un dzīves prozas viņš aizmuka, jauno sievu ar pirmdzimto dēlu Arturu Valdi uz ilgu laiku atstādams neziņā un ļaužu valodās. Ede, pie vecākiem ar kaunu atgriezusies, beidzot saņēma vīra vēstuli, ka viņš mācās Odesas virsnieku skolā. Jaunā sievietei savāca savas dārglietas, nodeva tās skolotājam Kaudzītem, lai viņš visas aizdotu un iegūto naudu aizsūtītu Pumpuram. Vēl bieži Matīsam bija jāizpalīdz Pumpura kundzei – viņa neprata krieviski, un parasti viņai nebija naudas markām un aploksnēm. Ede bija nelaimīga, un Matīss ļoti labi saprata jauno sievieti. Viņa paša sirds bija skumju pilna, jo Līze klausīja māti, kas Matīsa bildei, ko atrada pie meitas, ar šķērēm bija dusmās izdūrusi acis.

Šajā laikā Matīss kopā ar brāli Reini rakstīja savu mūža dižāko darbu. Tapa "Mērnieku

laiki". Un daudz kas no piedzīvotā tika ievīts romāna tēlos un notikumos. Arī nebēdnīgie mērnieka palīgi, jaunā sieviete, kas pamet vecākus, lai būtu kopā ar mīloto, bet pēc tam atgriežas ar bērnu uz rokām... Ak, ja Matīsa miļajai Līzei būtu bijis tik daudz uzņēmības kā romāna varonei Lienai! Tās portretā jaušami mīlotās vaibsti, bet nabaga Edes Pumpuras likteņa samežģojumi rosinājuši rakstnieku Lienas dzīves gaitu tēlojumā. Līze vēl arvien dzīvoja pie vecākiem un pret mātes gribu nedomāja neko iesākt. Vienīgais, ko viņa atļāvās – nēsāt Matīsa dāvēto grezenu. To rotāja zīmīgs uzraksts: "Un no jaunām rētām sirdī talismans lai pasargā!"

(Starp citu, Andrejs Pumpurs, savu eposu "Lāčplēsis" sacerot, rada divus sieviešu tēlus – pretstatus: tumšmatnaino skaistuli – spītnieci Spīdalu un gaišo, maigo Laimdotu, kam daudz sāpju jāizcieš. Kaut kas pazīstams, vai ne?).

1887. gada janvārī Vecpiebalga atvadijās no sirmā skolastēva Andža Rātmindera. Līzei ar māti nu bija jāmeklē pajumte pie precē-

tajā māsām. Veltas bija abu padzīvojušo mīlētāju cerības, ka Līzes māte ļaus viņiem saiet kopā. Kas lika veicai sieviete nolemt savu meitu bezprieka vientulībai? Kāpēc Matīss viņai tā nepatika? Šodien grūti to saprast. Tāpat kā to, ka Līze, gudra un lepna sieviete, pakļāvās mātes diktātam un atteicās no iespējamās laimes. Rakstura stingrība viņai tomēr bija – ja māte nelāva precēties ar Matīsu, tad arī visus citus precību piedāvājumus viņa vēl arvien atraidīja. Kad tie izbeidzās, māte pārdomāja, un beidzot Līzes pacietība deva augļus. 1893. gadā no Drustiem, kur pie precētās māsas Tullija kundzes Līze ar māti dzīvoja, uz Vecpiebalgu atnāca prieka vēsts – mātei vairs nav nekas pretī laulībām, beidzot viņi var savienot savas dzīves! Sapnis nu bija piepildīts, divdesmit septiņus gadus viņi bija gaidījuši šo dienu... Tikai nu jau bija par vēlu domāt par bērniem, abu mūžs izskanēs vientuļš un skumjš kā viņu rudenīgā kāzu diena.

Bet līdz ceļa galam vēl bija vairāk nekā trīsdesmit rimtas laimes gadi. Viņi bieži vien

trijatā kopā ar mūžīgo nemiēra garu Reini devās ceļojumos pa Eiropu, iepazīdami raibo pasauli un krietni paplašinādami savu garīgo apvāršni. Klusajos ziemas vakaros Līze kārtēja albumos skatu kartes, dažādu koku lapas no visām Eiropas malām, atcerējās laimīgos brīžus.

Viņa bija Matīsa palīgs skolā un saimniecībā, draugs un domubiedrs, literāros darbus veidojot. Pirmā pasaules kara laikā Līze kopā ar vīru devās uz Petrogradu, kur pēc dažiem pensijā pavadītiem gadiem Matīss atkal kļuva par skolotāju, bet 1917. gadā viņi atgriezās Kaibēnos. Te 1920. gadā, tālus ceļus izstaiģājis un istu laimi neatradis, atgriezās nomirt Reinis Kaudzīte, te Līzi piemeklēja smaga nelaime – 1924. gada pavasarī viņa salauza gūžas kaulu un palika uz gultas. Ar laiku viņa imanijās paspert pāris soļus un arī spēja kādu laiku nosēdēt, bet tas arī bija viss. Dzīve nodzīvota, tās ceļi un takas izstaiģātas. Savas vēstules Līze Kaudzīte lika sadedzināt, bet Pumpura vēstules nodeva publicēšanai, lai beidzot visi (un arī Pumpura atraitne) tās varētu izlasīt.

Jā, Edei ir bijis grūts mūžs, Līzei nemaz nevajadzēja seno sāncensi apskaust – viņa bija zaudējusi vīru un četrus no saviem sešiem bērniem, tikai dēla Indriķa ģimene turpināja Pumpuru dzimtu, bet pašai ar jaunāko meitu bieži vien bija jālūdz citu cilvēku palīdzība.

1926. gada vēlā rudenī, savā dārzā strādādams, nomira Matīss Kaudzīte. Viņa bēres notika tieši tajā dienā, kurā pirms trīsdesmit trim gadiem Matīss ievēda Līzi kā saimniecei savās mājās. Līze ilgi šajā pasaulē vairs neaizkavējās – 1928. gada 18. martā viņa sekoja vīram mūžībā. Zārka pagalmā viņai tika noliktas Matīsa vēstules – nevienam tās nebija jālasa, tās bija tikai viņu abu domas un jūtas, par ko citiem nav daļas. Un tā zudībā aizgāja visas dokumentāri precīzās ziņas par Līzes un Matīsa Kaudzīšu mīlestību, palika tikai skaista un skumja legenda par diviem uzticīgiem un pacietīgiem mīlētājiem, kas ilgi gaidījuši savu laimi, līdz tā atnākusi.

Beidzot. Tik vēlū.

Dievs labu dara ko darīdams. **MV**